

חנוך בן פזי

הומניות עברית – ההומניזם היהודי

אֶרֶא

הסדרה לפילוסופיה יהודית

עורך הסדרה:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
פרופ' זאב הרוי
פרופ' חנוך בן פזי

חנוך בן פזי

הומניות עברית – ההומניזם היהודי

הוצאת אֶדְרָא

Hanoch Ben Pazi
Hebrew Humanism – Jewish Humanism

הספר ראה אור:
בתמיכת קרן פוזן לתרבות יהודית ישראלית

מסת"ב: 978-965-7773-38-3 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אֶדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתיתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ג – 2023
© Copyright 2023 by Idra Publishing
Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>
<http://idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה: א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

לבני היקר, נועם שמעון
בהרבה אהבה ובברכת הצלחה

תוכן העניינים

9	פתח דבר.....
13	הקדמה.....
15	הומניזם יהודי – מפת דרכים בהגות ישראלית.....

שער ראשון:

הומניות עברית נוסח מרטין בובר

39	הומניזם עברי ומקראי על פי בובר.....
65	אהרן דוד גורדון והרעיון "עם אדם".....

שער שני:

חוגו של מרטין בובר

79	הקדמה.....
81	ארנסט סימון והתמימות השנייה.....
92	שמואל הוגו ברגמן וההומניזם היהודי.....
98	יוסף קלוזנר, ישראל והאנושיות.....
103	הרב אברהם יצחק הכהן קוק מול אתגר ההומניזם היהודי.....

שער שלישי:

לוינס בעקבות בובר

111	הקדמה.....
113	עמנואל לוינס – חינוך למען הומניזם עברי.....
118	בין כבוד לאחריות – על הדיאלוג במשנת לוינס.....
139	מהתחדשות רוחנית לחברה מוסרית וצודקת.....

שער רביעי:
הצרפתים באים

177	הקדמה
179	סוד העבריות של מניטו
204	"הומניזם משיחי" – ה"הומניזם היהודי" נוסח אנדרה נהר
229	ז'קלין כהנוב – אלטרנטיבה של מחשבה הומניסטית

שער סיכום

235	מחשבות על העת הזאת
237	ברית הייעוד הכלל-אנושית
243	ביבליוגרפיה

פתח דבר

שושנת פלאים ברוכת-אל
שואל טשרניחובסקי

"כל שושנה"
זלדה שניאורסון מישקובסקי

שושנת פלאים ברוכת-אל
פורחת לאיש ואיש.
יש כל שנות-חיי דורש לה,
יש מוצא אותה חיש.
ובדרכי חיים, נתע בם
עד אם יומנו רד,
כל פרח נפגש נשאלה:
"האת שושנתי? את?" –
ויש ערב-חרף נוגה בא,
ואבלו שדמות-בר,
תתבונן, תבחין דרך –
שושנתך נקטפה כבר.
אשרי האיש שנמצאה לו,
ובשעתו קטף זו;
ואוי לו לאיש לא הכיר בה
בדרכי חיי הוא.
טוב לו לו ככה גרו בו,
וכנפל ירד בור:
הן דומה הוא לעור זה,
שחשק בעדו אור.

כל שושנה היא אי
של השלום המבטח,
השלום הנצחי.
בכל שושנה מתגוררת
צפור ספירית
ששמה "וכתתו".
ונדמה
כה קרוב
אור השושנה,
כה קרוב
ניחוהה,
כה קרוב
שקט העלים,
כה קרוב
אותו אי –
קח סירה
וחצה את ים האש.

פנאי, שירים, הקיבוץ המאוחד,
תשכ"ז – 1967

1911, (פינלאנד) Metsola

בפקולטה ל"הומניזם עברי" של יוסי משען היינו מתכנסים פעם או פעמיים בשבוע בשעת בוקר מוקדמת, לקפה שחור ולשיחה מלמדת ומכבדת: רוני סומק, שניאור עינס, יהודה בן אוריה, קובי גוטרמן, תמר קטקו. מדי פעם היו מצטרפים אלינו לשיחה חברות וחברים ובהם חיים חיון, אורי קצין, ורד גינצבורג, דוד זוהר, יורם קנצלר, אלון גן, נמרוד אלוני, שרון גבע, גדעון אביטל, רזי גורן. כמה יקרה הייתה לי שיחת החולין הזאת של תלמידי החכמים. כמה יקר היה לי הקפה השחור של שעת הבוקר, ואפילו עשן הסיגריות והשיחה המיוחדת שלו.

אני מבקש להודות לחבורה הנפלאה הזאת על האי הספרותי, האמנותי, הפילוסופי שהצליח יוסי ליצור. על האי שבו יכולה להיכתב מחדש המסכת על השלום הנצחי, ובעיקר על המושג "כבוד האדם", שאותו למדתי בחברתם. בשנה החולפת הלך לבית עולמו אליעזר שביד, המורה הגדול של המחשבה העברית בעת הזאת. הספר הזה לא יכול היה להיכתב בלעדי, ובלי המורשת המיוחדת שלו, שכן שביד עסק בהגדרות מחודשות של הומניזם דתי, הומניזם יהודי, ואולי מוטב לנסח את מורשתו במחויבות העמוקה שלו ל"הומניזם ציוני". הספרייה שהותיר אחריו היא ארון הספרים המתחדש של התרבות היהודית בזמננו, ושל המחויבות העברית העמוקה שאותה עלינו ליצור.

עוד מוקדם לי לומר מילות סיכום לשיחות שניהלתי בשנה האחרונה, עם הסופר א.ב. יהושע. אך לא אוכל להימנע מלומר כמה מילים לכבודו של האיש והרוח שהשרה על כולנו, בני הארץ הזאת. על המסר הברור והבהיר להיות אדם, ולהיות ישראלי, ולהיות נכון לממש את המשמעות הגדולה של היות כאן. אני עדיין מבקש לעכל ולהבין את משמעותה של הצוואה המוסרית שהטיל עליי ועלינו ליצירה של פילוסופיה ישראלית עברית.

את עשרים השנים האחרונות, אני מבלה בשדות המחקר של המחשבה היהודית שאיננה ישראלית, ולעתים איננה ציונית. אני מבקש להקשיב לקולות היהודיים החשובים הללו, מתוך הבנה שהמחויבות ההומניסטית של ההגות היהודית שמעבר לים צריכה וראויה להשמיע את קולה בארץ הזו, ובחברה שלנו. אך החיבור הזה הוא ישראלי במובן הזה, שהוא מבקש להקדיש את תשומת הלב לקריאה המיוחדת ההומניסטית של בני ובנות הארץ הזאת.

במובן מסוים את החיבור הזה כתבתי פעמים רבות, ועדיין אני שב וכותב אותו. החיבור מלווה את המתח העמוק של המחשבה היהודית בכלל, אך גם את המתח העמוק של הזהויות השונות שבלב מחברו.

חיבור זה לא יכול היה להיכתב ללא הסטודנטיות והסטודנטים שלי, שעבדו ביחד איתי בכמה מן המעבדות המשוכללות ביותר שניתן למצוא: המעבדה של השיח האנושי. אני מודה לכל אחד ואחת מהם, שהקשיבו, קראו, הקשו, חשבו, הציעו, התווכחו, ואיפשרו את הכתיבה המתמשכת. החיבור נולד מתוך הקורסים, הסמינרים, הרפרטים, ובעיקר השאלות וההרהורים. תודה מיוחדת נתונה לירם קנצלר, ידידי הטוב, שהקדיש מזמנו והעניק מחוכמתו בנדיבות רבה כל כך, קרא, העיר, תיקן, הכריח אותי לדייק עוד קצת, כדי להעמיד את החיבור שבפניכם.

אני מבקש להודות לחברים וחברות, עמיתות ועמיתים שהשיחות והשותפות עמם איפשרו את הכתיבה והיצירה הזאת: מיכל אהרוני, נמרוד אלוני, אבי אלקיים, דרור ארליך, מאיר בוזגלו, יהושבע בנטוב, מיכאל בן אדמון, מיכל בן חורין, דוד בנון, בוב גיבס, יולנדה גמפל, אלון גן, טובה גנזל, אבנר דינור, הדס חיה הלוי, ירון הראל, דניאל וייס, שאול ווכשטוק, שמואל ויגודה, לורי זולות', חיים חיון, אלון חסיד, דורית למברגר, אפרים מאיר, שלומי מועלם, ניר מיכאלי, יהודה מירסקי, רון מרגולין, יוסי משען, רוני סומק, דן סלור פוטרמן, חנה גאל סררו, שניאור עינם, יהודיע עמיר, ישראל פיבקו, הילה פלדות, מרים פלדמן קיי, יעקב קולר, תמר קטקו, קימי קפלן, סטיבן קפנס, אבינועם רוזנק, תמר רוס, קתרין שלייה.

פליקס פוזן, ואנשי קרן פוזן קשרו את גורלם ביצירה העמוקה של ההתחדשות היהודית הישראלית בישראל. יצירתם לובשת צורה ופושטת צורה, מקבלת שם ונותנת שם, מוכנה ללמוד להשתנות לחשוב מחדש על כל מה שראוי ואפשר לעשותו כדי להביא לתיקון עולם, כדי להביא לחברה טובה יותר. מחויבותה של קרן פוזן להתחדשות התרבותית היהודית ראויה להילמד בבתי הספר ובבתי המדרש כמופת של פילנתרופיה מעורבת בחברה. שותפותם למעשה הישראלי והעברי מעניקה משמעות הומניסטית, וחילונית, ומסורתית, ויצירתית, וחדשנית, ומגוונת. זו הזדמנות נפלאה להודות לדניאל פוזן, ליעל נכון הראל, לנשות ולאנשי קרן פוזן על השותפות הגדולה ביצירה מתוך מחויבות להומניות העברית. באופן ספיציפי, זו חובה וכבוד לי להודות להם על התמיכה הגדולה שאיפשרה את פרסום הספר הזה.

אני רוצה להודות לילדיי, נועם שמעון, גייל אילה והלל שלום, אשר מלמדים אותנו אודות מגוון האפשרויות והמשמעויות של השילוב שבין המסורת היהודית, הזהות הדתית, המחויבות הישראלית, הנאמנות ההומניסטית, ומגוון היבטים יצירתיים של למידה ועשייה.

אני מבקש לשוב ולהודות לרעייתי האהובה נחמה, על היכולת לממש את הרגישות והמחויבות האנושית לאותם שכה זקוקים לה; לאופן שבו את מממשת בעשייה המקצועית הטיפולית ובמפעל החיים שיצרת במו ידיך, שבה המחויבות לאדם האחר מקבלת משמעות משמנה חייהם של צעירים וצעירות על רצפים שונים של תקשורת.

במוצאי שבת ז' באייר תשפ"ב הלכה לעולמה יהודית שטיינברג, דודתי האהובה. יהודית הייתה מופת של מחויבות אנושית ומשפחתית שנדיר למצוא, של התעניינות בזולת – באתגרים הגדולים של חייו כמו גם בזוטות היומיום, ואשר האכפתיות והרגישות שלה לימדו כיצד יכול אדם לכאוב את כאבם של האחרים כאילו עוסק הוא בכאביו שלו עצמו. כשאני אומר לך תודה, אני חש שאני מודה לך בשמי ובשם אחותי ואחיי, בשמם של כל בני ובנות הזוג שלנו, ובעיקר בשמם של ההורים שלנו, שמעון ודבורה ז"ל.

המסע על ההומניות העברית הוא בשבילי מסע בדרכי חייו של האיש אשר כל שנות חייו דורש לה לאותה "שׁוֹשְׁנַת פְּלָאִים בְּרוּכַת-אֵל". וכפי שלימד אותנו טשרנחובסקי, גם אם "בְּדַרְכֵי חַיִּים, נִתַּע בָּם, עַד אִם יוֹמְנוּ רָד" עדיין כָּל פֶּרֶחַ נִפְגֵּשׁ נִשְׁאָלָה: "הֲאֵת שׁוֹשְׁנָתִי? אֵת?". המסע על ההומניות העברית ממשיך ושואל ומחפש.